

De apotheker van Auschwitz

Dieter Schlesak

De apotheker
van Auschwitz

Roman

Vertaald en van een nawoord voorzien
door Jacq Vogelaar

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

De vertaling van dit werk werd ondersteund door een subsidie
van het Goethe-Institut, gefinancierd door het Duitse ministerie van
Buitenlandse Zaken.

Copyright © 2006 Verlag J. H. W. Dietz Nachf. GmbH
*This edition published in agreement with the Proprietors through PNLA /
Piergiorgio Nicolazzini Literary Agency*
Copyright Nederlandse vertaling © 2010 Jacq Vogelaar /
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Capesius, der Auschwitzapotheker*
Oorspronkelijke uitgave: Verlag J. H. W. Dietz Nachf. GmbH, Bonn

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers,
Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may
be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, with-
out written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372,
1016 CH Amsterdam.*

Omslagontwerp: Steven van der Gaauw
Omslagfoto: Jefferson Hayman/Corbis

ISBN 978 90 295 7312 2 / NUR 302

www.arbeiderspers.nl

Inhoud

1	De ogen getuigen	7
2	De Auschwitzapotheek	75
3	Het Duitse volkslichaam als waan en de Duitse taal als remedie	179
4	Het was toch alleen maar ordelievendheid en plichtsbesef	205
5	Liefde in het doodskamp	229
6	Mijn god, wetenschap	243
7	Muzelmannen, de ondoden van Auschwitz	263
8	De opstand van het Sonderkommando	283
9	Het einde	303
	Gebruikte en geciteerde literatuur	321
	De belangrijkste personen	325
	Nawoord	335
	Naschrift over de vertaling	347

I De ogen getuigen

Ze drijven ons naar de doucheruimtes. Ik zie laaiende vlammen in een lange greppel, hoor gekrijs, huilende kinderen, blaffende bonden, revolvershoten. De hoge vlammen onttrekken springende gestalten aan het gezicht. De lucht is vol rook, vliegass en de geur van verschroeide haren en vlees. 'Het kan niet waar zijn,' roept iemand naast mij. Kinderen, vrouwen, zieken worden door Duitse herdersbonden levend de vlammen in gedreven. Een golf van hitte. Dan schoten. Een rolstoel dondert met een oude man de vlammen in; een schelle kreet. Zuigelingen belanden als zachte bloemkelken met een hoge boog in het vuur... Een jongen rent voor zijn leven. Herdersbonden jagen hem op, hij wordt de vlammen in geduwd. Er is nog alleen een schreeuw te horen. Een vrouw geeft haar kind de borst. Zij valt met de zuigeling in het vuur. Een slok moedermelk tot in de eeuwigheid.

Adam heeft het gezien, Adam weet het, hij weet iets wat wij niet weten en nooit zullen weten.

Maar hij heeft het overleefd.

Dus weet ook hij niet wat de doden weten.

En als overlevende heeft hij schuldgevoelens.

Schrijven heeft hem geholpen te overleven. Hij heeft 'daar' geschreven, hij heeft Duits geschreven.

Adam: Ik ben Duitser, door ben ben ik pas tot jood gemaakt. Duits is mijn moedertaal. Wanneer ik niet meer kon, wanneer het zo ondraaglijk werd dat ik het liefst samen met mijn lotgenoten in het vuur gesprongen was, mee in de brandende mensengreppel, dan gaf ik háár de schuld. Moeders taal, alsof alleen zij het goed kon maken, alleen zij. Hier, lees, ik kan het niet vergeten. En hij gaf mij een van zijn vellen kleinbeschreven papier.

Maar het leven moet doorgaan, zei hij. En staarde voor zich uit. Wanneer hij de kamer binnenkomt, wordt men alleen hem gewaar, hij vult de hele kamer, het hele huis; zijn aanwezigheid verandert de ruimte. Iedereen verstomt, wordt stil wanneer hij de kamer binnenkomt.

Het gaat om Adam die dáár is geweest, die deel heeft uitmaakt van het ‘Sonderkommando’ van de crematoria, het gaat om een mens die dat wat wij niet kunnen begrijpen in zich meedraagt: Adam leeft, hij bestaat écht, ik kon hem in de ogen kijken, hem aanraken, met hem eten, gaan wandelen, praten, beleven hoe hij zweeg, in gedachten verzonk, steeds weer in een en dezelfde seconde weg was en afwezig... Afwezig alsof hij dood was en toch in leven... bij die greppel... toen. Toen? Het is er, het zal nooit voorbijgaan...

Adam: Toen opeens – ik heb zoiets nog nooit meegemaakt, hoe kan ik het beschrijven? – vervreemde zich mijn bewuste ik en ging over naar de ‘andere’ kant; ik voelde een merkwaardig medelijden met de ss’er die aan de overkant in de bijna ondraaglijke hitte zijn moordwerk deed... We keken elkaar zwijgend aan: Dat, dát kan niet, het mag niet bestaan. Toch. Het is de waarheid!

Zo schreef Adam, de laatste jood van Schäßburg.* Ik had hem thuis bezocht, en nu ik weer vertrokken ben, heb ik het gevoel dat het een afscheid voor altijd was, want hij is oud en ziek. Maar ik kan nog met hem telefoneren, elke week twee keer, de vele brieven bestaan echt, en zijn dagboek, de ‘rolletjes’, heeft hij me meegegeven, kopieën uiteraard; hij is bereikbaar, ook al ziet zijn hoofd er als een doodshoofd uit, zwarte ogen die diep in de kassen liggen. Het hart is uitgeput, de gebroken botten zijn niet goed genezen, hij heeft botpijn, door de ijskoude winters in het kamp, tot 37 graden onder nul, pijnlijke reuma, pneumothorax, nog maar één long, de tuberculose heeft de andere helft verkalkt, maar hij leeft, hij is niet dood zoals al zijn vrienden, zijn vrouw, zijn kinderen, zijn ouders; Adam leeft nú...

* Duitse naam voor de Roemeense stad Sighișoara, de geboorteplaats van de auteur.

Hij omhelst dagelijks zijn dode vrouw. Er is iets wat alles doordringt, de aarde of de grond, de bloemen, het gras, de bomen, het licht wordt grijzer, nog altijd zit de angst diep, zij holt alles van binnen uit, deze angst: *Adam: Het zijn zwarte dieren in mij, hun schokkende, boosaardige lachen wanneer ik zwijg. Met dreigend dichtgevouwen vleugels zitten ze daar ineengedoken of geburkt in holtes van mijn organen, waarin ik me niet meer durf terug te trekken. In de duistere ingewanden is het onbehaaglijk geworden. Ik zoek de holtes buiten me, buiten mezelf van angst. En als ik sterke pillen slik, gaan ze even liggen in mijn zwakke weefsel en dromen ze mijn nachtmerrie tot ik opgedreven in een andere droom opschrik... plotseling alles oplost, mijn armen worden zwart, mijn vrouw die dáár tot as werd, lost op in iets grijzigs, de kamer, de muren verpulveren, niet in helder licht, nee, in een grijs niets, sombere asmorgen, in as, as... alles lost op, de wereld niet meer dan een scheur... En dan het wakkerworden, elke ochtend weer om vier uur schelle fluittonen, bevelen: Opstaan. Klaarmaken. Opstaan, honden! Ik ben weer in het kamp, zoals altijd! En ik weet dat al het andere maar een droom was, een soort vrijaf.*

Het enige wat telt, zijn de mensen die we kennen en gekend hebben, de levenden en de doden. En voor de doden spreken wij. Leven wij. Misschien hebben zij een poort geopend naar het rijk dat vergeten is waardoor deze misdaden pas mogelijk zijn gemaakt! Zij zijn nog het enig werkelijke dat is overgebleven. Zij die het weten, die het hebben meegemaakt. Al het andere is voor mij als verdwenen.

Adams belevenissen kunnen niet verteld worden. Zo vergaat het iedereen, zei Adam, *wij die het beleefd hebben, komen uit een andere wereld... een afgrond scheidt ons van julie, en dat is een soort leegte van gruwelen, het heeft met het naakte leven te maken en weinig met de afgrond tussen daders en slachtoffers; of het is zo dat al degenen die het niet weten of blijven denken als voorheen tot de daders behoren! Want sinds dát gebeurd is, is alles op aarde veranderd!*

En hij citeerde een gedicht van Paul Celan, zijn landgenoot uit Czernowitz, zacht in zichzelf pratend, heel zacht, want nu lijken de doden, de slachtoffers, de vermoorden te spreken, de grens naar ons levenden over te gaan alsof ze ons hoop wilden geven, ons troosten, omdat sindsdien alles anders was geworden, de oude dood niet meer bestond, wij hem niet meer hoefden te vrezen,

want zij waren er immers, zacht, vol hoop, maar nauwelijks hoorbaar: *Als de dood van miljoenen slachtoffers enige zin zou hebben, dient de haast zinloze hoop de kans te krijgen dat er tussen leven en dood een opening in de grens is gemaakt: 'Gij maalt in de molens van de dood het witte meel der/belofte,/gij zet het onze broeders en zusters voor/wij zwaaïen het witbaar van de tijd...' '...moge komen wat er nog nooit is geweest!/// Moge er een mens uit het graf komen.'*

In Adams kleine papierrolletjes in het Duits, die eruitzien als minipapyrusrollen, stond ook alles wat zelfs hij was vergeten, ja, vergeten moest om verder te kunnen leven. Hij haalde de rolletjes tevoorschijn alsof zij de getuigen waren, niet hij, en alsof met hen pas dát begon... ja, dát... Hij nam ze met aarzelende hand uit het oeroude versleten schrijfbureau, angstvallig, als waren ze iets wat niet in het gewone leven, in deze wereld thuishoort, niet waarneembaar, niet zichtbaar kan zijn, alsof het afschriften van verbrande thorarollen waren, zo pakte hij ze vast... die vergeelde papierrolletjes... op zijn vlakke hand lagen ze... en hij boog zich er plotseling overheen... en rook eraan... Toen hield hij ze ook mij voor... alsof hij me iets wilde meedelen wat anders onmogelijk meegedeeld kon worden... nee, ze roken niet naar oud papier... er kleefden nog altijd rook, as en de geur van verbrande huid aan...

Ik hoor Adam praten, ik hoor zijn telefoonstem, urenlange telefoongesprekken... Ik hoor zijn stem op de band. En ik hoor zijn 'echte' levendige, licht nasale zachte, bedachtzame stem. En altijd sprak hij Duits, ja, Duitse woorden, zinnen. Eén keer had ik hem gevraagd hoe hij het Duits zelfs maar kon verdragen na 'dat alles'. Hij was heel fel geworden, riep: *Pas die ss-types hebben mij tot jood willen maken, ik wist het voorheen helemaal niet dat ik jood ben, ik was toch Duitser met deze taal die ik al als kind stamelde. Ze troostte. Ze builde daar toen in mij, mijn taal. Ik hoorde haar duidelijk huilen toen deze diermenstypes, die weliswaar uit Duitsland kwamen, maar niet eens fatsoenlijk Duits spraken, 'Duitsers' waren, maar vaak alleen maar foute 'Duitse' zinnen brulden, anaal-fabeten, die in het Duits alleen maar konden blaffen. Ik verzetste me, ik was de Duitser en zij de dieren... zo was het, en ze zijn er niet in geslaagd mij tot jood te maken, ik ben Duitser én jood, een geschenk,* lachte hij bitter, *dat blijf ik met al mijn gevoelens, mijn existentie, mijn gedichten en dagboeken, die niet-*

Duitsers en beulen mogen niet alsnog overwinnen doordat zij globaal genomen het ‘Duitse’ personifiëren...

Maar waar is Adam? Was het een droom dat Adam daar geweest is? Nee, we hebben dezelfde lucht geademd in Schäßburg, in zijn huis; we hebben nachtenlang in het rustige stadje met elkaar gesproken. En de ‘rolletjes’ waren er, ik kon ze aanraken, ze leken te gloeien, alles te verbranden, vuur zonder as, ik kon erin lezen; daar stáát het, voor altijd staat het daar, de gruwelen die hij beleefd heeft, het kan niet worden uitgewist, het is diep ingebrand, nadat wij het gelezen hebben – huiverend, en in geen van de documenten, in geen van de andere berichten grijpt het ons zo aan en wordt het een nachtmerrie.

Dagenlang had ik erin gelezen, steeds weer, ik onderbrak mijn lectuur, laste pauzes in, dacht dat ik droomde, en was toen na vele slapeloze nachten iemand anders geworden, die schreef echter verder, alsof nu pas degene die het werkelijke kon schrijven van achter een dichte mist van bewustzijn en jezelf vergeten tevoorschijn kwam, eindelijk helemaal hier, in jouw leven, zo láát! En ik hoorde steeds weer Adams vermanende woorden: *Jij moet iets doen, jij moet meehelpen... De komende generatie moet het zo precies mogelijk weten.*

Misschien zijn de gruwelen in deze ‘asrolletjes’ zo direct en concreet omdat Adam het midden in de gruwelen en toen hij de gruwelen meemaakte, dus in díé onverklaarbare nachtmerrie van Auschwitz opgeschreven heeft, het onvoorstelbare dáár, dat rechtstreeks in de Duitse woorden van een jood stroomde, en in déze echo dreunde het nog harder na. De andere ooggetuigen hadden het pas twintig jaar later (vaak stamelend en onder tranen) tijdens het proces verteld of opgeschreven... En net zo pijnlijk hebben ook de lerares Ella Salomon en haar moeder, de kinderarts Gisela Böhm, het ervaren – ook zij zijn afkomstig uit Schäßburg:

Ella Salomon: ‘Daar hebben wij als getuigen in 1964 in Frankfurt tijdens het Auschwitzproces met een microfoon in de hand, met behulp van kalmerende middelen, voor een groot publiek, waaronder sociologen, rechten- en andere studenten, getuigenis afgelegd. Zo kregen die dan “college” van levende getuigen.

Het viel ons zwaar tussen de mensen in het vijandige land rond te lopen. Elke steen heeft ons doen huilen, en elk woord heeft ons gekwetst. We waren ernstig gebrande kinderen.

De vrouwen van de voormalige Duitse verzetsbeweging hadden onze ontvangst op het vliegveld in Frankfurt voorbereid. Meteen nadat we geland waren werden we hartelijk omhelsd. Het waren de armen van Emmi Bonhoeffer...

In de rechtszaal werd ik toen meer dan een uur lang verhoord, mijn moeder zelfs twee uur lang. Emmi en een paar Mariazusters waren aanwezig. Voor ons was het erg bemoedigend hen daar te zien, omdat het gedrag van advocaat Laternser, die Capesius verdedigde, tegenover ons erg beledigend was. Hij heeft ons met misleidende en verwarrende vragen overstelpt. Toen hij naar mijn tatoeage-nummer informeerde en ik het niet vanbuiten kende, keek hij me met spottende walging aan. De volgende dag berichtte de *Frankfurter Allgemeine* ook nog eens dat ik me theatraal had gedragen.'

Of andere getuigen in de zaal tijdens het Auschwitzproces: de toehoorders bij het Auschwitzproces zaten er als verlamd bij en keken met van schrik opengesperde ogen naar de vrouw in de getuigenbank. Zojuist had zij nog met beheerste stem beschreven hoe gevangenen op de beruchte Boger-schommel gemarteld werden, nu moest zij opeens naar woorden zoeken. Met horten en stoten beschreef zij hoe op een dag op een vrachtauto vijftig kinderen in de leeftijd van ongeveer vijf tot tien jaar naar het kamp werden gebracht. 'Ik herinner me een vierjarig meisje...' Op dat punt verstikt haar stem, haar schouders beginnen te trekken, de getuige barst in wanhopig huilen uit. Alom is men verlamd van ontzetting...

Adam: Weet je, hoewel ik ook als getuige was opgeroepen, kon ik vanwege ernstige ziekte en toentertijd ook telkens weer optredende zwakte door allerlei latere verschijnselen niet naar Frankfurt reizen, maar anderen hebben het voor mij gedaan.

Ik vertelde Adam wat mij bewoog, en vroeg hem waarom de gruwelen mij bij het lezen van zijn as-schrijven zo diep geraakt hadden, anders dan bij andere berichten uit de hel.

Ella Salomon (l.), Gisela Böhm (r.) voor de ingang van het Bürgerhaus Gallus in Frankfurt am Main, 16 of 19 november 1964. (Foto: Schindler-Foto-Report)

Weet je, het klopt niet helemaal, zei hij, ik heb het niet over de gevoelsafgrond, maar over de ongelooflijke feiten, vooral bij de greppels... zuigelingen vliegen als witte bloemkelken het vuur in... toen ik nú las, wat ik toentertijd MÉÉGEMAAKT had, kromp ik vanbinnen helemaal ineen, en ik raakte weer in die toestand die ik godzijdank vergeten had... Maar het was zo, precies zo... veel lotgenoten hebben eveneens over diezelfde ongelooflijk wrede gebeurtenissen verslag uitgebracht, denk alleen maar aan Filip Müller, vooral aan Dov Paisikovic van het Sonderkommando, ook aan Gideon Greifs boek Wir weinten tranenlos. Ofaan het boek van de assistent van Mengele, dr. Miklós Nyiszli. En één ding mag je niet vergeten, mei en juni '44, toen onze Zevenburgse landgenoten in de gaskamer stikten, de gruwelijkste mei uit de hele geschiedenis van de mensheid, toen tot twintigduizend mensen, geen soldaten zoals in grote veldslagen, maar maandenlang en elke dag van 's ochtends tot 's avonds meisjes, vrouwen, zuigelingen, kinderen en oude mensen huilend in de kamers stikten, was ook in Auschwitz het absolute hoogtepunt!

In ongeveer negenhonderd dagen kwamen meer dan zeshonderd doodstreinen met meer dan een miljoen joden en circa twintigduizend

Sinti en Roma in Auschwitz aan. Dag en nacht waren de ss'ers met de massavernietiging bezig. De meeste slachtoffers gingen meteen het gas in. Wanneer de deuren twintig minuten na het ingieten van Zyklon B geopend werden, vonden de gevangenen die gedetacheerd waren om ze op te ruimen tot ongeveer tweeduizend met elkaar verstrengelde naakte lijven. Zuigelingen, kinderen en zieken doodgetrapt op de grond; hier verspreidde het gas zich het eerst. Daarop lagen de vrouwen, belemmaal boven de sterkste mannen. Om geld te besparen werd er meestal niet genoeg Zyklon B in gegooid zodat het doden tot twintig minuten kon duren en de zwakste slachtoffers in hun doodsstrijd onderop bleven. Voor tweeduizend mensen per kamer werden zestien bussen à vijfhonderd gram gebruikt, de prijs per bus bedroeg vijf rijksmark.

Het was de laatste stuip trekking van de millenniumbeulen voor hun einde en duurde tot november '44. De Hongaarse en Zevenburgse joden leefden tot 19 maart 1944 als in een beschutte enclave. Tot maart beschermden de hogere Hongaarse officieren hun joodse landgenoten, ze riepen ze soms op voor tewerkstelling in het leger, en ook Horthy beschermde ze; er waren toch ongeveer 795 000 joden in Hongarije en Zevenburgen. Sinds de Tweede toekenning van Wenen augustus 1940, dat weet je, hoorde Noord-Zevenburgen bij Hongarije. Allen bleven tot 19 maart volledig gespaard. Maar Hitler had opeens geen vertrouwen meer in Horthy, omdat die begonnen was met de geallieerden te onderhandelen! Op 19 maart marcheerden Duitse troepen Hongarije binnen. En Eichmann kwam naar Boedapest. Die besloot meteen: alle joden moesten in een 'bliksemactie' vernietigd worden.*

Al op 4 mei 1944 vond in Wenen een dienstregelingsconferentie plaats. De dienstregelingen voor de transporttreinen... werden vastgelegd. En toen liep het verder op rolletjes. Je hoeft alleen maar het Kalendarium van Auschwitz van het Fritz Bauer Institut in Frankfurt am Main in te kijken.

Adam liet mij de geprinte tekst uit zijn uitgebreide archief zien en las: 'Op 4 mei 1944 vond in Wenen een conferentie plaats waar een dienstregeling werd opgesteld voor de transporttreinen waar-

* Onder toezicht van Mussolini en Hitler werd in Wenen bepaald dat Hongarije, geleid door Miklós Horthy, het noorden van Transsylvanië mocht annexeren. In 1947 kwam Transsylvanië weer terug bij Roemenië. [Noot vert.]

mee de joden uit Hongarije gedeporteerd moesten worden. Uit het Karpatengebied (zone I) moesten uit tien kampen ongeveer tweehonderdduizend joden gedeporteerd worden; in de regio Zevenburgen (zone II) bevonden zich ongeveer honderdtienduizend joden. Vastgelegd werd dat vanaf midden mei uit deze zones dagelijks vier transporten met telkens drieduizend joden zouden plaatsvinden.

9 mei 1944: In verband met de versnelde voorbereidingen voor het begin van de vernietiging van de Hongaarse joden vaardigde de *Standortältester* van het SS-garnizoen Auschwitz, Rudolf Höß, een reeks bevelen uit. Hij gaf bevel om de uitbreiding van het losserron en van de drie sporen binnen het KL Auschwitz II-Birkenau versneld te voltooien, de lijkenverbrandingsovens in Crematorium V bedrijfsklaar te maken, naast dat crematorium vijf greppels (drie grote en twee kleinere) te graven voor de verbranding van lijken, verder Bunker II weer als gaskamer bedrijfsklaar te maken en bij deze bunker opnieuw verbrandingskuilen te graven, alsook barakken, bedoeld als kleedruimtes neer te zetten. Höß gaf verder de baas van het bijkamp Gleiwitz I, SS-Hauptscharführer Otto Moll, de leiding over alle crematoria en de verantwoording voor de verbranding van de lijken van de in de gaskamers gedode mensen in de openlucht. Höß gaf bevel het bij de crematoria ingezette Sonderkommando en het bij het sorteren van de geroofde spullen ingezette commando 'Kanada' uit te breiden met andere gevangenen.

Alles werd gecamoufleerd. Ook de binnenplaats van Crematorium III werd door een haag voor onbevoegde blikken afgeschermd.

Op de binnenplaats van Crematorium IV liet Moll bovendien tafels en banken plaatsen, omdat hij inzag dat het onmogelijk was de te doden mensenmassa's steeds allemaal tegelijk in de gaskamers van de vernietigingsinstallatie te proppen. Voor de slachtoffers die in de buitenlucht wachtten, vormden de tafels en banken een extra uitkleedzone in de openlucht, aangezien ook de daarvoor bestemde uitkleedruimte binnen het crematorium niet toereikend was voor de talloze mannen, vrouwen en kinderen die gedood zouden worden.'

In de akten van Capesius bevond zich de volgende beschrijving

van het vernietigingsproces: ‘Het was een goed functionerend vernietigingsapparaat. De “afhandeling” van de transporten werd exact voorbereid. Telexen en radiotelegrafische berichten kondigden de leiding van het kamp de aankomst aan van een transport, en de commandant gaf op zijn beurt aanwijzingen aan de leiding van de kampveiligheidsdienst, de Politieke Afdeling, aan het bureau van de s-s-garnizoensarts, de afdeling dienstauto’s, de bewakingsdienst en de afdeling arbeidsinzet. Elke afdeling die bij de “afhandeling” van een transport betrokken was, bezat een dienstrooster voor het “ingezet worden” bij “speciale acties” op het perron...’

2

Ella Salomon: ‘Alles begon voor ons op 26 mei 1944. Met de deportatie. Vijftig kilo mocht men meenemen. In een genaaide zak. Geen koffers. Op 26 mei moest het getto ontruimd worden. Vijf uur ’s ochtends. Iedereen neemt levensmiddelen en de kostbaarste dingen mee. Sieraden. Medicijnen. En mama zelfs haar dokterstas en instrumenten. Deportatie. Definitief. Jammerklachten. De lui-ken voor de winkels overal gesloten, de straten helemaal leeg. Je hoorde alleen de mensenmassa’s van het getto, het geklepper van hun schoenen op het asfalt.

In een stinkende veewagon, tachtig personen werden op elkaar geperst, hebben zich verschrikkelijke scènes afgespeeld: twee jonge vrouwen werden gek. Er was eten noch water, er werd urine gedronken. Andere gevangenen rukten gouden tanden uit om daarvoor water te krijgen. De bewakers, in het begin waren het Hongaren, over de Hongaarse grens kwamen er s-s’ers, namen de tanden aan, maar brachten geen water. Tijdens het transport werden ons ook nog de paar bezittingen door de bewakers afgepakt.

Vee had onderweg vast water gekregen; maar wij kregen geen water. De reusachtige ijzeren deuren van de wagon waren steeds afgesloten. Er bleef nauwelijks een opening van een paar centimeter over. Door die opening moesten vierentachtig mensen lucht krijgen!

We zagen Gods vrije hemel vier dagen en drie nachten niet. Dat

we onze behoefte alleen binnen mochten doen, maakte de toestand ondraaglijk. Enkelen werden gek. Naast mij lag een vrouw van middelbare leeftijd. In één nacht werden haar haren wit.

De herinnering aan twee tweelingmeisjes laat mij nog altijd niet los: de tweede ochtend van onze reis in de veewagen tilde ik ze op en klom met hen naar de smalle opening van de wagon, zodat mijn kleine reisgenotes wat lucht kregen. Ze waren zes jaar oud, gezond en heel slim. Ze hebben zonder ophouden vragen op mij afgevuurd die ik niet kon beantwoorden. Ze waren de dochters van dr. Mauritius Berner. Hun vader kwam ik later in Jeruzalem tegen. Maar de meisjes zijn in rook opgegaan. Hun lichaamswarmte op mijn schoot... Ik voel het nu nog.'

Dr. Mauritius Berner: 'Buiten worden de sloten en korte kettingen weggehaald en de deur gaat open. Buiten beweegt zich een grote mensenmenigte voort, op het tegenovergelegen spoor staat een verlaten goederentrein parallel aan de onze, en daar lopen wij tussendoor. Voor de wagons van het treinstel naast ons staan enorme stapels reiskoffers, duizenden stukken bagage allemaal door elkaar, we kunnen niet begrijpen wat dat moet betekenen, waar zijn we, wat is er gebeurd, vanwaar dit beeld van verwoesting?

Als we tussen de twee rails naar voren kijken, zien we, nauwelijks enkele honderden meters van ons vandaan, twee fabrieksschoorstenen van ongewoon formaat, ettelijke meters hoog schieten vlammen de hoogte in (vuurzuilen). We zouden ons willen oriënteren, we willen weten waar we ons bevinden. Aanvankelijk hebben we het gevoel dat we ons op een kapotgebombardeerd station bevinden, dat zou die enorme hoeveelheden door elkaar heen liggende bagage voor de trein verklaren. Vanwege de hoogoplaaiende vuurzuilen (in de ochtendschemering) geloofde ik dat het om een mijn of een ijzergieterij kon gaan. Ik moest aan de ingang van de hel van Dante denken. Kennelijk zullen we in een mijn of ijzergieterij moeten werken, zei ik tegen mijn vrouw, maar dat doet er weinig toe, zei ik er snel bij, het belangrijkste is dat wij vijven bij elkaar blijven, ook al is het werk nog zo zwaar, als ze ons maar niet scheiden. We hebben echter geen tijd voor verdere beschouwingen, blauw-wit gestreepte, zebra-achtige wezens drijven ons

Perron Auschwitz-Birkenau. (Foto: Yad Vashem/Wallstein Verlag, Göttingen)

met stokken zwijgend naar voren, waarbij ze ons de bagage uit de handen rukken. Wanneer wij met hen om de laatste rest van ons eigendom vechten, stellen zij ons gerust dat men alles voorlopig hier moet neerleggen en dat het ons later wel allemaal zal worden nagestuurd. We proberen nog langer verzet te bieden en verdedigen ons laatste bezit. Een paar stappen verder komt een Duitse soldaat naar ons toe en zegt dat wij de bagage hier moeten afgeven. We gehoorzamen. Leggen de stukken bagage voor de wagon, en ik zeg tegen mijn vrouw: maakt niks uit, hoofdzaak is dat wij vijven bij elkaar zijn. Op dat moment verspert ons weer een Duitse soldaat de weg. “Mannen naar rechts, vrouwen naar links,” zegt hij, en in minder dan geen tijd was ik van mijn vrouw en mijn kinderen gescheiden. Parallel, maar gescheiden, bewegen we ons voorwaarts. De menigte duwt ons mee. Plotseling schiet mij te binnen dat ik de halve fles drinkwater, die wij van gisteren bewaard hebben, nog bij me heb. Ik worstel me door het kordon dat ons scheidt en geef het water aan mijn vrouw. Men duwt mij meteen terug, mijn vrouw

roept me nog na: “Kom, lieveling, en geef ons een kus!” Weer loop ik naar hen terug, ik kuste nog mijn vrouw en de kinderen met tranen in de ogen, en met van verdriet dichtgeknepen keel keek ik in de met doodsangst vervulde en opengesperde, droevige mooie ogen van mijn vrouw. De kinderen keken zwijgend toe, volgden hun moeder. Ze konden niet begrijpen wat hier gebeurde en lieten zich door de mensenstroom achter hen voortduwen. Ik was al niet meer bij hen, een soldaat had mij naar de andere kant van het kordon geschoven, en we gingen uit elkaar zonder dat ik hun een woord van troost, een bemoedigende blik mee had kunnen geven. Een minuut later had ik ze al uit het oog verloren.

Ook mij stuwt de bewegende menigte vooruit, en we bereiken een breder terrein, waar het uitzicht niet meer door de twee parallel stilstaande treinen beperkt wordt. De soldaten en de gestreepsten sturen ons heen en weer, ze stellen ons op in colonnes.

Opeens hoor ik: *Artsen hier verzamelen!* Ik loop naar de plaats waar ook de andere collega's staan die een Rode-Kruisband om de arm dragen, naast ons beweegt de menigte zich langzaam voort – mannen aan de ene kant, vrouwen aan de andere kant.

Intussen zien we dat iedereen langs een grote Duitse officier met handschoenen komt, die met een duimbeweging de mensen naar links of naar rechts stuurt en gezinnen die bij elkaar willen blijven daardoor uit elkaar scheurt. Al van verre zie je dat hij oudere en er zwak uitziende personen alsook moeders naar de ene kant stuurt, jongere en sterkere personen, mannen, maar ook vrouwen, naar de andere kant. Personen die weigeren zich van hun oude ouders te laten scheiden, worden op luide toon gerustgesteld, dat de scheiding noodzakelijk is, omdat men nog tien kilometer te voet moet en de ouden, de zwakken en de kinderen per auto vervoerd worden. Bij het eindpunt zal iedereen weer bij elkaar komen.

Er zijn echter ook vrachtwagens en een kleine auto met het teken van het Rode Kruis naast de rails, zo zien we dat er echt vrachtauto's ter beschikking staan om de zwakken en zieken weg te rijden. Soms horen we ook hoe de officier zegt dat de zieken in een nabijgelegen ziekenhuis zullen worden afgegeven. En gerustgesteld gaan de mensen naar rechts en links in de hoop op een spoedig weerzien.

Opeens komt de officier die de splitsing naar rechts en links uitvoert op onze groep af. Hij vraagt ons één voor één heel vriendelijk waar wij gestudeerd hebben en of zich onder ons geen zieke of vermoeide mensen bevinden, aangezien we naar het kamp nog tien kilometer moeten lopen, en wie van de “heren” wil, kan zich bij de andere kant voegen, waar iedereen verder per auto vervoerd wordt.

Meteen loopt apotheker Kováry die bij ons staat naar de andere kant. Ondertussen vertellen wij de officier dat onze documenten evenals onze artsdiploma's in onze bagage zitten die naast de wagons staat. “Mogen wij niet minstens onze diploma's halen?” “Natuurlijk wel,” zegt de officier na even nadenken. “U kunt de diploma's zeker nog nodig hebben!” Wij haasten ons terug naar de wagons en zoeken naarstig naar onze bagage. Ik vind mijn koffer en neem mijn diploma en andere documenten mee. Dan ga ik terug naar mijn groep. Opeens zie ik in een colonne van vrouwen die juist naar rechts en links gestuurd worden, mijn vrouw met de kinderen. Ik loop naar de Duitse officier en vraag hem om toestemming of mijn vrouw en mijn kinderen bij me mogen blijven. Ik beroep me erop dat ook ik arts ben (omdat wij artsen in een aparte groep zijn opgesteld, maak ik daaruit op dat wij als arts zullen werken) en dat ik drie kinderen heb, waarvan twee een tweeling zijn die meer verzorging nodig hebben. “Een tweeling? Roep ze terug,” zegt de officier. Ik loop ze gelukkig achterna, roep de naam van mijn vrouw en de namen van mijn kinderen. Ze draaien zich om, en ik loop achter ze aan en breng ze terug. De officier neemt ons mee naar de selecterende arts en vertelt hem dat beide kinderen tweeling zijn. De tweede officier kijkt ze niet eens aan; met een afwijzende handbeweging zegt hij: “Later, ik heb nu geen tijd.”

“U moet toch weer terug naar de groep waar ik u uit gehaald heb,” zegt de officier. En dan in het Hongaars: “Huil niet, uw vrouw en de kinderen gaan nu in bad, in een uur zult u ze terugzien.”

Ella Salomon: ‘Wij waren met tachtig mensen in de wagon op transport naar Auschwitz. Op mijn schoot had ik de tweeling van dr. Berner. Ik houd van kinderen. Ik heb de kinderen sprookjes verteld, want ik wilde de reis voor hen gemakkelijker maken. We

Victor Capesius (eerste v.l.), Ella Salomon (tweede v.l.). Privéfoto uit het bezit van Gisela Böhm. Op de foto is Victor Capesius te zien samen met de dochter van Gisela Böhm, Ella Salomon, in de zwemschool van Schäßburg 1928-1929. (Foto: Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden)

zijn zo dicht mogelijk bij een spleet gaan zitten om wat lucht te krijgen.

President: Hebt u de aangeklaagde dr. Capesius al voor uw deportatie naar Auschwitz gekend?

Salomon: Ja. Hij kwam bij mijn vader in de spreekkamer, mijn vader riep mij en zei: “Oom apotheker wil je een cadeautje geven.” Hij gaf mij vloeipapier. Ik was toen twaalf of dertien. Capesius was lief voor me. Toen zag ik hem in Auschwitz terug. Daarvoor zag ik hem ook nog in Schäßburg bij de zwemles. Ik heb thuis een foto waar hij samen met ons op staat.

President: Weet u wat er met de tweeling van dr. Berner gebeurd is?

Salomon: Ik heb ze nooit meer teruggezien. Dr. Berner kwam ik tegen in het mannenkamp Birkenau. Hij zei me dat hij zijn kin-

deren en zijn vrouw nooit meer terug had gezien.

Bij aankomst in Auschwitz werd het transport door een commissie geïnspecteerd. Daarbij werd de gevangenen gevraagd of ze konden lopen of niet, omdat ze anders konden rijden. Omdat ik moe was, wou ik rijden en had daarover een heftige aanvaring met mijn moeder in het Hongaars omdat zij van mening was dat ik per se moest lopen. Van de commissie kende ik dr. Capesius, de apotheker uit Schäßburg, en was erg verbaasd hem hier tegen te komen.'

3

GÖPPINGEN. Mooie omgeving. In de verte de Dreikaiserberg. Net als veel van zijn landgenoten was Capesius in 1945 niet meer naar Zevenburgen teruggekeerd. Een rechtbank in Cluj-Napoca had hem ter dood veroordeeld. Had hij heimwee? Ja, hij had heimwee. Ik was bij Capesius thuis geweest, bij 'Vik' zoals mijn moeder hem noemde, in Göppingen was ik op bezoek geweest. En hij was blij een landgenoot ontmoet te hebben. Alleen onder levensgevaar had hij immers weer naar huis terug kunnen keren.

Capesius is de vroegere 'dansschoolpartner' van mijn moeder uit haar gymnasiumtijd in Schäßburg; de volumineuze ss-apotheker dus, de man van het perron, zo angstwekkend dichtbij? Hij en zijn vrouw begroetten mij als landgenoot bijna ontroerd, als zoon van hun vriendin uit hun oude vriendenkring in het vaderland, die nu voor hen stond. Mij liepen de koude rillingen over de rug en ik moest verbergen hoe mijn handen, die zij geschud hadden, trilden. Ik ben in die tijd een paar dagen bij hen geweest, de laatste keer kort voor zijn dood in de jaren tachtig.

In Duitsland was hij er levend afgekomen, in het Auschwitz-proces werd hij tot negen jaar tuchthuis veroordeeld, hij heeft ze uitgezeten. Nu was hij vrij, maar hij is getekend door alles wat hij heeft meegemaakt.

CAPESIUS: 'Ja, wanneer je die ellende ziet, is dat erg deprimerend, je moet ervan kotsen. Het is echt iets om van te braken. De eerste tijd. Je went eraan.'